

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильєва Л. В. Рок-музика як фактор розвитку культури другої половини ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства / Л. В. Васильєва. – Київ, 2004. – С. 18–24.
 2. Энди Э. Стилистика рока / Э. Энди. – Киев, 1993. – 26 с.
 3. Інтерв'ю Віктора Євгеновича Морозова Володимиру Окаринському, електронною поштою, 2 лютого 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=HFVUwgGi6II>.
 4. Історія [Електронний ресурс] // Скрябін – офіційний сайт шанувальників гурту. – Режим доступу : <http://skryabin.at.ua/index/0-50>.

5. Коротков С. История современной музыки / С. Коротков. – Харьков, 1996. – 149 с.
 6. Окаринський В. Нарис історії західно-української (галицької) рок-музики (1960-ті – поч. 1980-х рр.) : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 4. – С. 250–264.
 7. Сыров В. Н. Стилиевые метаморфозы рока или путь к «третьей» музыке : монография / В. Н. Сыров. – Нижний Новгород, 1997. – 210 с.
 8. Сохор А. Быть или не быть? / А. Сохор // Вопросы социологии и эстетики музыки. – Ленинград : Сов. композитор, 1980. – Т. 1. – С. 264–275.

Дата надходження до редакції: 23.11.2018 р.

УДК 784.9

Лариса ОСТАПЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри академічного хорового мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

Іван СІНЕЛЬНИКОВ,
заслужений працівник культури України, доцент кафедри фольклористики, бандури та інструментального мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

РОЗСПІВУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ВОКАЛЬНО-АНСАМБЛЕВОГО ВИХОВАННЯ АМАТОРСЬКОГО ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

У статті висвітлено комплекс питань, пов'язаних із роллю і місцем розспівування у вокально-ансамблевому вихованні хорового аматорського колективу. Вокально-хорові вправи для розспівування розглянуто як складову всієї вокально-ансамблевої діяльності в хорі. Проаналізовано вправи для формування і вдосконалення співоцьких вокально-ансамблевих умінь та навичок як співаків-початківців, так і досвідчених хористів.

Ключові слова: хор, керівник, розспівування, вправа.

В статті освещен комплекс вопросов, связанных с ролью и местом распевки в вокально-ансамблевом воспитании хорового любительского коллектива. Вокально-хоровые упражнения для распевки рассмотрены как часть всей вокально-ансамблевой деятельности в хоре. Проанализированы упражнения для формирования и совершенствования вокально-ансамблевых умений и навыков не только начинающих певцов, но и опытных хористов.

Ключевые слова: хор, руководитель, распевка, упражнение.

The article considers a complex of issues connected to the role and the place of warm-ups in the vocal and ensemble education of an amateur choir. Individual and group warming-up exercises are viewed as a component of all individual and group work in a choir. The author analyses the exercises for forming and perfecting the vocal and ensemble knowledge and skills of beginners as well as experienced choir singers.

Key words: choir, leader, chanting, exercise.

Постановка проблеми. Хоровий спів – досить поширений вид професійного й аматорського мистецтва в Україні. Зважаючи на це, особливого значення набуває якість виконання хорових творів і водночас їх вокально-ансамблева культура, адже «організаційно-методичні особливості роботи хормейстера самодіяльного хору полягають у тому, що хоровий колектив необхідно навчити співати, розвиваючи при цьому не лише вокальні дані, а й хорову музику, музичне мистецтво загалом» [2, с. 4]. Обов'язковою умовою формування та вдосконалення вокально-хорових навичок є виконання вправ для розспівування.

Мета статті – визначити умови розвитку вокально-хорової техніки у співаків-початківців і досвідчених хористів; описати традиційні й новітні методи роботи хормейстерів над подоланням технічних труднощів під час розспівування хорового колективу.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблемі розвитку набуття навичок вокально-хорової майстерності присвячено значну кількість досліджень, зокрема А. Болгарського, Г. Сагайдака, Г. Дмитревського, А. Мархлевського, Я. Медина, К. Пігорова та ін. Упродовж останніх років питання теоретичного обґрунтування багаторічного практичного досвіду хормейстерської роботи із різноманітними творчими колективами (професійними, аматорськими, студентськими, дитячими та ін.) розглядали педагоги-музиканти Київського національного університету культури і мистецтв, результатом чого став випуск низки навчально-методичних доробок [1-2].

Виклад основного матеріалу. Один із важливих аспектів вокально-ансамблевого виховання хорового колективу – розспівування хору, яке давно ввійшло в практику професійних та самодіяльних хорів. До цього питання різні фахівці підходять по-різному, внаслідок чого виникають різноманітні методи вокально-хорової роботи. Так, одні спеціалісти вбачають у ньому лише фізичне тренування співоного апарату, інші – лише слухове налаштування. Трапляються випадки, що деякі керівники хору взагалі не вважають за потрібне будь-яке розспівування хору і починають репетицію безпосередньо із розучування творів.

Спробуємо обґрунтувати, наскільки важливим є процес розспівування хору (вокального ансамблю). Насамперед звернемо увагу на склад учасників самодіяльних хорів. Як засвідчує практика, це переважно люди, що приходять у хоровий колектив без попередніх співогих навичок, тому перед керівником постає першочергове завдання – прищепити учасникам хору правильні співочі навички, адже без цього неможливо уявити художнє виконання і творче зростання колективу. Для вирішення означеного завдання керівнику хору потрібно бути не лише диригентом, а й досвідченим знавцем вокально-ансамблевого хорового співу.

Репетиційна робота хору полягає не лише в розучуванні нового репертуару, це – постійна наполеглива праця всього колективу над створенням художнього образу, починаючи із вивчення хорових партій та закінчуючи виступом на сцені. Як відомо, художнє виконання твору полягає не лише у відтворенні різноманітних динамічних, темпових та інших відтінків, а й визначається якісним звучанням як окремих партій, так і всього хору. Досягнути цього можна лише завдяки наполегливій праці над підвищенням майстерності володіння голосом, удосконаленням хорового звучання, строю та ансамблю.

Основна вокально-ансамблева робота повинна бути спрямована на репетиційні заняття хору, яку проводить не окремий педагог-вокаліст (із відривом від хорових занять), а керівник хору, який добре знає як специфіку, так і особливості репетиційного процесу. Детальніше зупинимося на тому, із чого слід розпочинати навчання співу в самодіяльному хорі, учасники якого не володіють співогими навичками.

Із практики індивідуального вокального навчання відомо, що найбільшого успіху досягають ті співаки, які розпочинають роботу не зі складних арій і романсів, а із найпростіших вправ. Як відомо, найважливіше завдання на цьому етапі опанування вокальної майстерності – навчитися володіти своїм голосом.

Виконуючи різноманітні вправи, учні засвоюють основні співочі навички, а в процесі виконання нескладних творів закріплюють набуті вміння, які згодом стають звичними і формуються в певну манеру співу. Однак варто зауважити, що все вищезначене стосується індивідуального навчання вокалу.

А яким чином означений процес відбувається в хорі? На нашу думку, в аматорському хоровому колективі не лише можна, а й необхідно застосовувати ті принципи, що й при індивідуальному навчанні. Навчання співу в колективі слід розпочинати з пояснення, демонстрації та засвоєння основних правил – правильної постановки корпусу, голови, співацького дихання і звукоутворення. Найефективнішими при цьому будуть нескладні вправи із двох-трьох звуків. Бажано, щоб означені навички закріплювалися на одно- чи двоголосних народних піснях наспівного характеру, оскільки в процесі такого розспівування керівник хору зможе одночасно стежити за формуванням не лише відповідного строю, а й ансамблю.

Варто розглянути також інший варіант: уявімо співочий колектив, підібраний з учасників, які до цього часу співали в інших хорах. Зрозуміло, що всі вони мають різну манеру співу, тому це ще не хор, а лише група співаків. Щоб хор набув злагодженого звучання, всім його учасникам необхідно прищепити єдину манеру співу, тобто за допомогою найпростіших вправ досягнути єдиного способу дихання, звукоутворення тощо. Єдина манера співу, яка робить пізнаваним будь-який колектив (тобто колектив зі своєю вокальною «історією»), формується не відразу, для цього потрібен деякий час і, звичайно, вправи, які значно полегшують і прискорюють її формування. Таким чином, для того, аби хор зазвучав злагоджено, доведеться витратити чимало часу на відновлення відчуття ансамблю, що допомагає хору під час сумісного виступу звучати гармонійно.

До стандартних ситуацій вокально-ансамблевої роботи у творчому колективі варто віднести появу в самодіяльних хорах, де склався сталий співочий колектив, нових співаків із невластивими для цього колективу навичками або й зовсім без них. Розспівні вправи допоможуть початківцям зрозуміти, чого саме вимагає керівник хору та перейняти манеру співу, притаманну цьому колективу.

Отже, «розспівування хору має суто практичну мету і виконує подвійну функцію: 1) розігрів та налаштування голосового апарату співаків із метою підготовки їх до роботи; 2) розвиток вокально-хорових навичок із метою досягнення краси та виразності звучання співогих голосів у процесі виконання хорових творів» [1, с. 14]. Так, на початку репетиції корисно проспівати кілька вправ для закріплення основних співогих навичок та набуття головних елементів вокально-ансамблевої майстерності. Виконання цих вправ називають розспівуванням хору. Окреслимо основні методи розучування вокально-ансамблевих хорових вправ.

Практика свідчить, що перша частина репетиції – найпродуктивніша, а отже, їй відводиться найбільша кількість часу. Досвідченими практиками-хормейстерами відпрацьовано такий розподіл часу: перша частина репетиції – 90 хвилин, друга – 45 хвилин із перервою між ними на 15 хвилин (інколи – 75 хвилин і 60 хвилин із такою ж перервою). У співі загалом та в розспівуванні зокрема неабияку роль відіграє наочність, коли керівник голосом демонструє все те, чого вимагатиме від співаків (зазвичай із короткими поясненнями). Також можна продемонструвати окремі партії у виконанні найкращих співаків.

У ході роботи з початківцями і малодосвідченими хористами необхідно ставити лише одне конкретне завдання, адже початківець не може зосередитися відразу на кількох. Наприклад, коли керівник ставить завдання правильно взяти дихання, то всі інші фактори повинні відійти на другий план або, навпаки, якщо керівник вимагає правильного інтонування, то початківцям-співакам слід забути в цей момент про техніку дихання. Але, як відомо, зосередитися співодом певного часу лише на одному завданні не просто – це втомлює. Таким чином, після остаточного формування певної навички її неодмінно слід поєднати із раніше вивченими. Головним чинником успішності напрацювання цих навичок є послідовність переходу від однієї до іншої, адже їх свідоме опрацювання призведе до механічного володіння співацьким апаратом, утворення необхідної манери співу. Отже, головними принципами вокально-ансамблевого настроювання (розспівування) аматорського хорового колективу (ансамблю) є «принцип поступовості та послідовності вдосконалення вокально-хорових, технічних і виконавських завдань», а також «принцип систематичності та системності занять» [2, с. 4-5].

Розспівування слід розпочинати із найпростіших звуків, діапазон яких не повинен виходити за межі інтервалів кварта чи квінти. Розширювати його необхідно поступово, уважно стежачи за перехідними звуками і регістрами, а також звертаючи увагу на утворення і формування звука. Із досвідченими співаками для закріплення й вдосконалення співочих вокально-ансамблевих навичок розспівування рекомендується починати із низьких тонів, поступово піднімаючись угору, адже «підготовка співаків до роботи передбачає насамперед їх емоційний настрій, а також включення в роботу голосового апарату навантаження, яке постійно зростає, відносно звуковисотного та динамічного діапазонів, тембру та продовження фонації на одному диханні» [1, с. 14].

На початку вправління керівник повинен проспівувати вправу так, як він того вимагатиме від колективу. Після цього вправу потрібно кілька разів повторити всім хором (ансамблем) або окремими партіями. Зауважимо, що кожна співоча навичка в хорі опрацьовується одночасно з роботою над удосконаленням строю й ансамблю. Розспівування має виховувати слух співаків, а також їх уміння бездоганно чисто інтонувати насамперед великі та малі секунди, терції вгору і вниз як найскладніші щодо інтонування. Великі секунди і терції вниз необхідно співати нижче; великі секунди і терції вгору – якомога вище; малі секунди і терції вниз – підтягуючи вгору; малі секунди і терції вгору – обережно, адже вони можуть бути завищені або понижені.

Керівник хору (вокального ансамблю) повинен також виховувати у співаків почуття правильного звука, вміння відрізнити «хороший» звук від «поганого». Усе це пов'язано із розвитком у співаків відчуття ансамблю, без якого (як і без відчуття строю) робота в хорі над якістю звука приречена на невдачу. Цьому сприяє виховання в співаків уміння постійно слухати не лише себе, а й своїх сусідів і хор у цілому.

Такими є основні положення щодо розучування хорових (ансамблевих) вправ для розспівування, однак варто також зупинитися на основних правилах роботи над вправами вокально-ансамблевого розспівування. Співати такі вправи можна всім хором одночасно, окремими партіями, партіями в різних їх сполученнях, а також окремими групами співаків. Виконувати вправи варто без супроводу, щоб співа-

ки і керівник мали можливість повною мірою зосередитися на звучанні хору. Підтримувати хор грою на інструменті (фортепіано чи баяні) можна лише в момент модуляції (переходу з однієї тональності в іншу). Важливим також є те, що при розспівуванні необхідно зважати на зручність теситури тієї чи іншої вправи для окремих партій хору. Якщо вправа є зручною для всіх партій, тоді її можна співати всім складом хору (ансамблю), якщо ж навпаки, то виконують лише ті партії, для яких вона теситурно зручна. Деякі вправи створюють різні теситурні умови в різних частинах. У цьому випадку спів розпочинають ті партії, для яких початок вправ є зручним, після цього долучаються інші партії.

Одним із найважливіших завдань керівника хору є прищеплення всім його учасникам єдиного способу дихання. Найефективнішим і найзручнішим є черевне (абдомінальне) дихання. Під час співу слід стежити за одночасним і чітким вдихом. Не варто із самого початку вокально-хорової роботи із початківцями домагатися найбільшої тривалості кожної ноти (звука), адже це втомлює недосвідчених співаків. Тривалість кожної ноти збільшується поступово – завдяки уповільненню темпу. Зауважимо також, що «... дихати під час співу потрібно не напружуючись, із моментом вдиху, який є коротшим за момент видиху. До речі, майстерність співочого дихання полягає не в глибокому вдиху, при якому набирається дуже багато повітря, а в освоєнні звички вдихнути необхідну кількість повітря і поступово витратити його на фоні видиху, щоб вистачило на потрібну фразу. Таких моментів у процесі дихання, як підняття плечей, поверхнєве дихання, неприродне положення корпусу, напруження ший з набряканням вен слід уникати» [3].

У хорі (вокальному ансамблі) часто застосовується так зване ланцюгове дихання, під час якого співаки поновлюють дихання по черзі. Про нього керівник хору повинен детально розповісти всім учасникам та практикувати вправи щодо формування навичок ланцюгового дихання під час колективного співу, адже вимогою такого типу дихання є потреба брати повітря часто й неодмінно по черзі: поки один хорист відпочиває і поновлює дихання, його сусіди з обох боків співають.

Важливим моментом під час розспівування є однакове формування голосних, щоб голоси найповніше зливалися в єдиний ансамблевий звук: «саме голосні є основою співу, від них залежить якість звука, його краса та виразність» [1, с. 15]. Керівникові вокального колективу слід звертати особливу увагу на формування таких звуків: якщо це академічний хор (вокальний ансамбль) – домагатися від вокалістів округлості звучання окремих голосних (особливо у верхньому регістрі); якщо ж це хор народного вокального спрямування або фольклорний колектив – формувати у вокалістів так званий «відкритий» звук (інколи його ще називають «білий» звук) відповідно до регіональної манери виконання.

Робота над голосними в колективі під час розспівування передбачає дотримання певних правил:

- порядок голосних для вокальних вправ визначається за бажанням керівника, зокрема особливу увагу слід приділяти голосним, які звучать гірше, наприклад, звуку «е»;

- навичку формування різних голосних в одній позиції співакам слід прищеплювати завдяки вправам на окремі склади, які також допомагають утворенню

культурно зібраного (округлого) звука, цими складами є *ма, так, ля, мі, ку, зі*, адже саме вони полегшують засвоєння голосних, допомагають правильному їх формуванню» [1, с. 15-16];

- при виконанні вокальних вправ «якість звучання має зберігатися на всьому діапазоні з різною динамікою, на всіх голосних та в будь-якому темпі» [1, с. 14].

Крім мелодичних вправ для розспівування, які змішаний хор співає октавним унісоном (чоловічі групи звучать на октаву нижче від жіночих), для розвитку в співаків чуття гармонії, гармонічного строю та загального ансамблю варто співати спеціальні гармонічні вправи. Основу мелодичних вправ становлять гами різних видів у різних тональностях і різному ритмі. При цьому «... характер вправ може бути найрізноманітнішим: спів гам в унісон, проспівування тетраходів, уривків гам кадансоподібної форми, секвенцій, хроматизмів, гармонічних сполучень – від елементарних до хроматично-видозмінених, спів вправ на всі голосні, на склади, у різних динамічних напруженнях, тренування хору на вміння рівномірно посилювати і послаблювати звучання» [1, с. 15].

Крім того, під час розспівування хору можна використовувати окремі складні з інтонаційного й метроритмічного погляду місця з мелодичного матеріалу розучуваних хором творів. Вправи можна виконувати в різних темпах (ураховуючи при цьому їх особливості під час засвоєння), із м'якою або твердою атакою звука тощо. Відомо, що спосіб атаки (початок звукоутворення) визначається якістю хорового звука. При цьому співакам слід засвоїти м'яку атаку звука, що сприяє більш економному використанню дихання, утворенню зібраного та гнучкого звуків. Вправи можуть бути на легато (наспівно) і стакато (відривчато). У наспівних вправах необхідно стежити за манерою ведення звука, особливо під час переходу з одного звука на інший.

Гармонічні вокальні вправи для хору складаються, як було зазначено вище, з окремих акордів, їх сполучень, кадансів тощо, які потрібно використовувати з метою гармонічного настроювання колективу до розучування творів та співати їх у тих тональностях, в яких написано той чи інший хоровий твір. Найкраще їх виконувати із закритим ротом, тоді співаки добре чують себе, свою партію і гармонічне звучання хору вцілому. Це сприятиме більш успішному оволодінню строєм та ансамблем. До гармонічних вправ під час розспівування хору включають також окремі гармонічно складні місця із розучуваних колективом творів. З цією метою керівник зазначає на дошці схематично (половинними нотами) гармонічні сполучення, а хор співає їх закритим ротом, домагаючись бездоганного строю та ансамблю. Додамо також, що під час співу мелодичних і гармонічних вправ необхідно досягти бездоганно чистої інтонації.

Звичайно, будь-який керівник хору (вокального ансамблю) може запропонувати й власні вправи для розспівування, але при цьому слід пам'ятати:

- хаотично запропоновані вправи для розспівування можуть завдати значної шкоди вокально-ансамблевому вихованню співаків;

- вправи повинні сприяти розв'язанню одного або кількох конкретних завдань;

- характер вправ повинен відповідати певному ступеневі вокально-ансамблевої підготовки хору, його технічним можливостям;

- вправи потрібно поступово замінювати, переходячи від простіших до більш складних.

Зважаючи на представлене вище, зауважимо, що важливе значення мають не самі вправи, а методи їх застосування, насамперед ті завдання, які висуваються до учасників хору. Головним і вирішальним моментом при цьому є естетичний смак і знання керівника, а також музична обдарованість і старанність співаків. «Правильно і систематично поставлені вокальні вправи – це своєрідна школа для співаків хору з вокалу, ансамблю, музичної теорії, гармонії, розвитку музичного слуху, опанування складних моментів у засвоєнні репертуару» [1, с. 15]. Прищеплюючи учасникам хору основні співочі навички, необхідно прагнути до свідомого оволодіння технікою керування своїм співочим апаратом, майстерністю ансамблевого співу.

Висновки. Отже, одним зі шляхів підвищення виконавської майстерності сучасних самодіяльних хорових колективів (вокальних ансамблів) є постійне вдосконалення їх вокально-ансамблевої культури. Безперечно, що розспівування є «обов'язковою умовою формування та вдосконалення вокально-хорових навичок», адже сприяє підготовці конкретного співака зокрема й усього хору загалом до роботи над репертуаром та концертного виконання [1, с. 13]. Таким чином, вокально-хорові вправи – найважливіша складова всієї вокально-ансамблевої роботи в хорі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпинець А. М. Робота з дитячим хором : метод. рек. / А. М. Карпинець, Д. В. Виноградча, І. Є. Лебедкіна. – К. : Видавництво Ліра-К, 2017. – 36 с.

2. Карпинець А. М. Робота із самодіяльним хором : метод. рек. / А. М. Карпинець, Д. В. Виноградча, І. Є. Лебедкіна. – К. : Видавництво Ліра-К, 2017. – 32 с.

3. Перенчук Т. Підходи до формування вокальних навичок у юних вокалістів [Електронний ресурс] / Т. Перенчук. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%20%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87/Downloads/Npd_2014_3_42.pdf.

4. Стасюк Ю. А. Робота хормейстера над розвитком вокальної техніки співаків-початківців [Електронний ресурс] / Ю. А. Стасюк, В. Н. Мельник // Наукові записки. – 2012. – № 3. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%20%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87/Downloads/NZTNPum_2012_3_9.pdf. – (Серія «Мистецтвознавство»).

Дата надходження до редакції: 04.07.2018 р.